

ЕКОНОМІКА, УПРАВЛІННЯ ТА ОБЛІК НА ПІДПРИЄМСТВІ

УДК 314.17:339.142(477)

I.В. Височин

кандидат економічних наук, доцент
Київський національний торговельно-економічний університет

СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНІ ФАКТОРИ РОЗВИТКУ ТОВАРООБОРОТУ ПІДПРИЄМСТВ РОЗДРІБНОЇ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ

У статті, виходячи з пріоритетності соціально-демографічних факторів у розвитку товарообороту підприємств роздрібною торгівлі, досліджено їх вплив на обсяги останнього, його структуру й тенденції зміни.

Ключові слова: роздрібний товарооборот на одну особу, роздрібний товарооборот у міських поселеннях, роздрібний товарооборот у сільській місцевості, кластеризація регіонів.

I. Вступ

Одним із головних результативних показників господарської діяльності підприємств торгівлі і важливим чинником забезпечення сталого економічного зростання країни в цілому є товарооборот, який формується в результаті сукупного впливу великої кількості зовнішніх та внутрішніх факторів довго- і короткотривалої дії. Своєчасна оцінка впливу факторів на формування товарообороту має запобігати зниженню результативності роботи підприємств роздрібною торгівлі.

Найбільш повний перелік можливих факторів зовнішнього середовища, які впливають на товарооборот підприємства роздрібною торгівлі, наведено у Т.І. Ніколаєвої та Н.Р. Єгорової, які виокремили економічні, політичні, соціально-демографічні, природні, кліматичні, культурні, релігійні та інші фактори, науково-технічний прогрес [8, с. 85–86]. У ряді інших праць [2, с. 78; 4, с. 106–109; 5, с. 113–114; 6, с. 45; 7, с. 66] пріоритетними зовнішніми факторами впливу на товарооборот визнаються і розглядаються соціально-демографічні й економічні фактори. Мінливість соціально-демографічних факторів ускладнює процес розвитку товарообороту підприємств роздрібною торгівлі, який нами розуміється як необоротний, закономірний, адекватний ринковій ситуації процес кількісної зміни його обсягів та якісної зміни складу і структури, спрямований на досягнення поставлених цілей і забезпечення стійких конкурентних переваг підприємства роздрібною торгівлі, що відбувається під впливом факторів внутрішнього та зовнішнього середовища [1, с. 253]. Для визначення вектора змін в обсягах, складі та

структурі товарообороту доцільно обчислювати й аналізувати показники розвитку товарообороту.

II. Постановка завдання

Мета статті – дослідити вплив соціально-демографічних факторів у розвитку товарообороту підприємств роздрібною торгівлі на обсяги останнього, його структуру й тенденції зміни.

III. Результати

Показником, який у грошовому виразі найбільш повно відображає платоспроможний купівельний попит населення, є частина його грошових доходів, призначена для придбання товарів.

За 2002–2011 рр. спостерігається тенденція неухильного зростання доходів і витрат, як у цілому, так і на душу населення країни. Як засвідчує розподіл населення за рівнем середньодушових еквівалентних загальних доходів, 70% населення України має доходи до 1920 грн на місяць у розрахунку на одну особу [6, с. 397]. Якщо порівняти структуру розподілу населення за рівнем середньодушових еквівалентних загальних доходів упродовж останніх трьох років (2009–2011 рр.), то вона покращилася, оскільки питома вага населення із низьким рівнем середньодушових доходів зменшилася. Проте частка населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами за місяць, нижчими прожиткового мінімуму, ще залишається суттєвою. У 2011 р. вона становила 7,8% від загальної кількості населення України.

У структурі грошових витрат домогосподарств України, як свідчать статистичні дані, домінує частка споживчих витрат (у 2011 р. 89,6% грошових витрат домогосподарств припадало на споживчі грошові витрати, з

яких 53,6% становили витрати на придбання продовольчих товарів (включаючи харчування поза домом, алкогольні напої та тютюнові вироби), та 36% – на непродовольчі товари і послуги [6, с. 400].

Порівняльна динаміка темпів приросту роздрібногo товарообороту торгової мережі підприємств роздрібної торгівлі України та

наявних доходів населення (рис. 1) свідчить, що за досліджуваний проміжок часу лише у 2010 р. порівняно з 2009 р. темпи приросту наявних доходів населення перевищували темпи приросту роздрібногo товарообороту торгової мережі підприємств роздрібної торгівлі України у 1,14 раза.

Рис. 1. Порівняльна динаміка темпів приросту роздрібногo товарообороту торгової мережі підприємств роздрібної торгівлі України та наявних доходів населення за 2006–2011 рр. (Розраховано автором на основі даних державного підприємства "Інформаційно-аналітичне агентство" Державної служби статистики України, [9])

Що стосується решти досліджуваних років, то наявне випередження темпів зростання роздрібногo товарообороту торгової мережі підприємств роздрібної торгівлі України над темпами зростання наявних доходів населення.

Статистичні дані свідчать, що станом на 1 січня 2012 р. кількість наявного населення України становила 45,6 млн осіб [6, с. 328], що майже на 12% нижче за показник 1990 р. У тому числі кількість постійного населення дорівнювала 45,5 млн осіб. Загалом відзначимо, що з 1993 р. кількість населення України постійно скорочувалася. З 1991 р. спостерігаємо природне зниження населення України, зокрема, у 2011 р. воно становило 162 тис. осіб [6, с. 336]. Натомість внаслідок міграційних процесів населення України з 2005 до 2011 рр. постійно зростало.

Із динамікою чисельності населення в цілому по Україні та за окремими регіонами значною мірою пов'язані темпи зростання обсягу роздрібногo товарообороту підприємств роздрібної торгівлі. Досягнутий рівень задоволення купівельного платоспроможного

попиту населення знаходить відображення у відсотках охоплення товарооборотом підприємств роздрібної торгівлі грошових доходів населення, призначених для придбання товарів, і в середньодушовому товарообороті.

Найбільше зростання роздрібногo товарообороту торгової мережі підприємств роздрібної торгівлі на одну особу за 2006–2011 рр. відбулося у Київській, Луганській, Херсонській, Кіровоградській, Запорізькій, Рівненській, Полтавській, Черкаській, Миколаївській областях, АР Крим, місті Севастополь, де темп приросту коливався в діапазоні 306,7–477,8% (при середньому по Україні – 270,7%). Водночас у Тернопільській, Львівській, Закарпатській, Харківській областях темп приросту досліджуваногo показника був порівняно нижчим (у діапазоні 165,6–190,9%).

У процесі аналізу роздрібногo товарообороту торгової мережі підприємств роздрібної торгівлі на одну особу слід звернути увагу на високий рівень розбіжності його значень в окремих регіонах України (рис. 2).

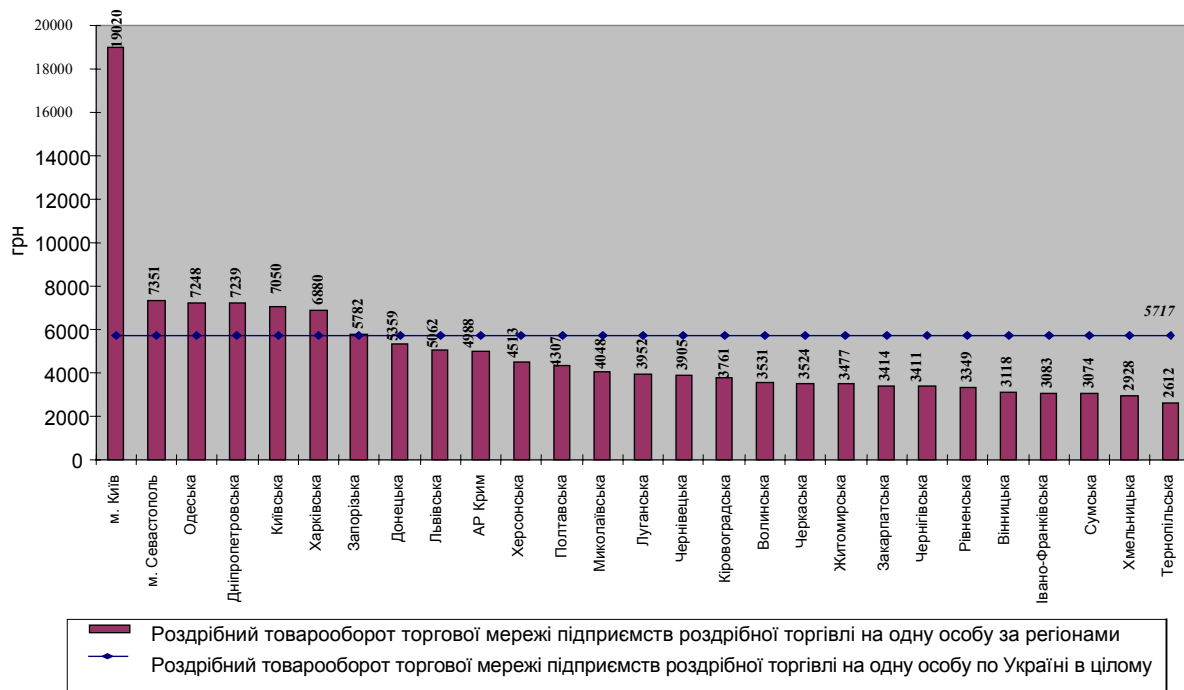

Рис. 2. Рейтинг регіонів України за обсягами роздрібного товарообороту торгової мережі підприємств роздрібної торгівлі на одну особу у 2011 р. (Розраховано автором на основі даних державного підприємства «Інформаційно-аналітичне агентство» Державної служби статистики України)

Так, найвище значення цього показника було у 2011 р. у місті Київ – 19 020 грн, де спостерігається найбільша кількість мешканців, найвищий у країні рівень грошових доходів населення в розрахунку на одну особу і значний обсяг реалізованого попиту на споживчі товари населення інших регіонів України й інших країн. Найнижче значення цього показника було у 2011 р. у Тернопільській області (2612 грн), тут показники соціально-економічного розвитку були одними з найнижчих.

Нарешті слід зазначити, що за 2006–2011 рр. розрив екстремальних значень роздрібного товарообороту торгової мережі підприємств роздрібної торгівлі України за окремими регіонами збільшився. Так, якщо у 2006 р. цей розрив становив 6,7 раза (Рів-

ненська область та місто Київ), то в 2011 р., відповідно, – 7,3 раза (Тернопільська область та місто Київ). Цю тенденцію слід розглядати як негативну в загальній регіональній політиці держави.

У складі наявного населення України зростає частка міського населення, що особливо виявилось у 2000-х рр. Так, з 01.01.2002 р. до 01.01.2012 р. при одночасному скороченні кількості міського та сільського населення питома вага міського населення зросла з 67,2 до 68,8% [9]. Як наслідок, відбуваються зміни у розподілі роздрібного товарообороту торгової мережі підприємств роздрібної торгівлі у міських поселеннях та у сільській місцевості. Це можна визначити за даними табл. 1.

Таблиця 1

Роздрібний товарооборот торгової мережі підприємств роздрібної торгівлі України у міських поселеннях та сільській місцевості у 2006–2011 рр.

Показники	Роки					
	2006	2007	2008	2009	2010	2011
1. Обсяг роздрібного товарообороту торгової мережі підприємств роздрібної торгівлі, всього, млрд грн	71,9	99,2	142,0	164,2	204,6	261,8
у тому числі:						
– у міських поселеннях	67,7	94,1	134,9	155,6	191,8	244,8
– у сільській місцевості	4,1	5,0	7,1	8,7	12,7	17,1
2. Частка роздрібного товарообороту торгової мережі підприємств роздрібної торгівлі, %:						
– у міських поселеннях	94,3	94,9	95,0	94,7	93,8	93,5
– у сільській місцевості	5,7	5,1	5,0	5,3	6,2	6,5
3. Обсяг роздрібного товарообороту торгової мережі підприємств роздрібної торгівлі у розрахунку на одну особу, грн	1542,2	2137,0	3080,9	3570,5	4466,4	5716,9
у тому числі:						
– у міських поселеннях	2130,4	2969,5	4270,2	4939,4	6089,4	7770,4
– у сільській місцевості	278,2	341,7	489,1	596,9	891,1	1193,6

(Розраховано автором на основі даних державного підприємства «Інформаційно-аналітичне агентство» Державної служби статистики України)

Наведені дані свідчать про те, що обсяг роздрібногo товарообороту торгової мережі підприємств роздрібної торгівлі у досліджуваному періоді розвивався високими темпами як у міських поселеннях, так і в сільській місцевості. Але якщо до 2008 р. вищими темпами збільшувалися обсяги роздрібногo товарообороту торгової мережі підприємств роздрібної торгівлі у міських поселеннях, то з 2009 р. спостерігаємо протилежну тенденцію.

Окреслена динаміка визначила скорочення частки роздрібногo товарообороту торгової мережі підприємств роздрібної торгівлі, що розташовані у міських поселеннях (з 95% у 2008 р. до 93,5% у 2011 р.), та відповідне зростання частки роздрібногo товарообороту торгової мережі підприємств роздрібної торгівлі, що розташовані в сільській місцевості (з 5% у 2008 р. до 6,5% у 2011 р.).

Виявлену тенденцію у розподілі роздрібногo товарообороту торгової мережі підприємств роздрібної торгівлі України слід розглядати як позитивну, оскільки вона призводить до скорочення розриву в роздрібному

товарообороті на одну особу у міських поселеннях та сільській місцевості. Так, якщо в 2006 році роздрібний товарооборот торгової мережі підприємств роздрібної торгівлі на одну особу у міських поселеннях перевищував аналогічний показник у сільській місцевості у 7,7 раза, то в 2011 р. цей розрив скоротився до 6,5 раза.

З метою проведення аналізу регіональної структури роздрібногo товарообороту торгової мережі підприємств роздрібної торгівлі України у міських поселеннях та у сільській місцевості здійснено кластеризацію регіонів України за обсягами цього показника. Отримані в результаті дослідження п'ять кластерів регіонів України були охарактеризовані як найвищий, високий, середній, низький і найнижчий.

Як бачимо, найвищий обсяг роздрібногo товарообороту торгової мережі у міських поселеннях припадає на підприємства роздрібної торгівлі міста Київ, а найнижчий – на підприємства роздрібної торгівлі Тернопільської області (табл. 2), при чому розрив екстремальних значень становить 21,4 раза.

Таблиця 2

Кластеризація регіонів України за обсягами роздрібногo товарообороту торгової мережі підприємств роздрібної торгівлі у міських поселеннях за 2011 р.

Кластер	Характеристика обсягу роздрібногo товарообороту	Кіл-сть регіонів у кластері	Регіони	Рейтинг регіону		Центр кластера, млрд грн	Межі кластера, млрд грн	
				у кластері	у загальній ст-рі		нижня	верхня
1	Найвищий	1	м. Київ	1	1	53,38		
2	Високий	5	Дніпропетровська	1	2	18,02	12,63	23,41
			Донецька	2	3			
			Харківська	3	4			
			Одеська	4	5			
			Львівська	5	6			
3	Середній	11	Запорізька	1	7	6,97	3,83	10,11
			Київська	2	8			
			АР Крим	3	9			
			Луганська	4	10			
			Полтавська	5	11			
			Миколаївська	6	12			
			Херсонська	7	13			
			Вінницька	8	14			
			Черкаська	9	15			
			Житомирська	10	16			
			Івано-Франківська	11	17			
4	Низький	9	Хмельницька	1	18	3,18	2,79	3,57
			Сумська	2	19			
			Кіровоградська	3	20			
			Рівненська	4	21			
			Чернігівська	5	22			
			Закарпатська	6	23			
			Чернівецька	7	24			
			Волинська	8	25			
			м. Севастополь	9	26			
5	Найнижчий	1	Тернопільська	1	27	2,49		

(Розраховано автором на основі даних державного підприємства "Інформаційно-аналітичне агентство" Державної служби статистики України)

Провівши аналогічні розрахунки, у табл. 3 наведено результати кластеризації регіонів України за обсягами роздрібногo товаро-

обороту торгової мережі підприємств роздрібної торгівлі у сільській місцевості у 2011 р.

**Кластеризація регіонів України за обсягами роздрібного товарообороту
торгової мережі підприємств роздрібної торгівлі у сільській місцевості за 2011 р. ***

Кластер	Характеристика обсягу роздрібного товарообороту	Кіл-сть регіонів у кластері	Регіони	Рейтинг регіону		Центр класте-ра, млрд грн	Межі кластера, млрд грн	
				у кластері	у загальній ст-рі		нижня	верхня
1	Найвищий	1	Київська	1	1	3,25		
2	Високий	6	Одеська Закарпатська Вінницька АР Крим Волинська Чернівецька	1 2 3 4 5 6	2 3 4 5 6 7	1,28	0,74	1,82
3	Середній	10	Дніпропетровська Харківська Херсонська Житомирська Черкаська Рівненська Полтавська Івано-Франківська Чернігівська Кіровоградська	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10	8 9 10 11 12 13 14 15 16 17	0,52	0,36	0,68
4	Низький	8	Донецька Тернопільська Хмельницька Запорізька Львівська Миколаївська Луганська Сумська	1 2 3 4 5 6 7 8	18 19 20 21 22 23 24 25	0,23	0,11	0,34
5	Найнижчий	1	м. Севастополь	1	26	0,01		

*Примітка. м. Київ у розрахунках не враховувався у зв'язку з відсутністю товарообороту у сільській місцевості (Розраховано автором на основі даних державного підприємства "Інформаційно-аналітичне агентство" Державної служби статистики України)

Як бачимо, найвищі обсяги роздрібного товарообороту торгової мережі підприємств роздрібної торгівлі у сільській місцевості у 2011 р. припадали на Київську область, а найнижчі – на місто Севастополь. У цьому випадку розрив екстремальних значень становить 232,9 раза.

Що стосується роздрібного товарообороту торгової мережі підприємств роздрібної торгівлі на одну особу у міських поселеннях, то в 2011 р. розрив екстремальних значень (Сумська область та місто Київ) становив 4,3 раза. У сільській місцевості найвищий обсяг роздрібного товарообороту торгової мережі підприємств роздрібної торгівлі на одну особу в 2011 р. було отримано у Київській області – 3913 грн, що в 20,7 раза перевищує найнижче значення аналогічного показника у Львівській області – 238 грн.

Тенденційні зміни статевої та вікової структури населення України можна визначити на основі даних щодо відповідного розподілу кількості постійного населення України [9]. Проведені розрахунки свідчать, що впродовж 1990–2011 рр. у загальній кількості постійного населення частка жінок була дещо переважаючою та, зокрема, станом на 01.01.2012 р. становила 53,8%. У віковій структурі постійного населення України за досліджуваний період сумарно дещо більше ніж 70% становили особи ві-

ком від 15 до 64 років. Негативною тенденцією вважаємо скорочення кількості молоді (0–14 років), хоча в останні роки вже спостерігається приріст за цією віковою групою населення, а частка молоді в загальній кількості постійного населення України станом на 01.01.2012 р. становила 14,4%.

Статеві-вікова структура населення визначає смаки й уподобання споживачів, що знаходить своє відображення у спеціалізації підприємств роздрібної торгівлі, видах продажу товарів, особливостях формування асортименту, а також зумовлює потенційні й реальні можливості для формування кадрового складу підприємств роздрібної торгівлі.

Соціально-демографічні фактори у сукупності з обсягами та динамікою виробництва зумовлюють потреби споживачів у товарах, що зрештою визначає асортименту структуру товарообороту підприємств роздрібної торгівлі.

У виробництві найважливіших видів харчових продуктів та напоїв в Україні в розрахунку на одну особу переважають олія соняшникова нерафінована (69,5 кг у 2011 р.), цукор (56,6 кг), хлібобулочні вироби (38,7 кг), безалкогольні напої (31,6 л) тощо [6, с. 123]. Водночас у розрахунку на одну особу в середньому за місяць домогосподарствами переважно споживаються яйця, молоко і

молочні продукти, овочі та баштанні, хлібо-булочні вироби тощо.

З року в рік зростають обсяги продажу переважно всіх позицій товарів тривалого користування у роздрібній мережі підприємств України. Винятком став 2009 р., коли на фоні фінансово-економічної кризи населення заощаджувало свої доходи, у результаті чого обсяги продажу товарів тривалого користування у торговій мережі скоротилися удвічі.

Окреслені тенденції у співвідношенні попиту та пропозиції на споживчі товари зумовили зміни, що відбулися впродовж 2006–2011 рр. у структурі реалізації продовольчих і непродовольчих товарів у роздрібному товарообороті торгової мережі підприємств роздрібної торгівлі України. У досліджуваному періоді в роздрібному товарообороті торгової мережі підприємств роздрібної торгівлі України обсяг продажу непродовольчих

товарів зростав значно вищими темпами, ніж обсяг продажу продовольчих товарів, винятком був лише 2010 р. У цілому з 2006 до 2011 рр. роздрібний товарооборот торгової мережі підприємств роздрібної торгівлі України за продовольчими товарами зріс на 254%, а аналогічний показник за непродовольчими товарами зріс на 714,3%.

Такий розвиток роздрібно-товарообороту торгової мережі підприємств роздрібної торгівлі за двома основними його товарними групами призвів до помітних змін частки цих груп товарів у загальному його обсязі. Тенденція до скорочення питомої ваги продажу продовольчих товарів (з 58,2% у 2006 р. до 56,8% в 2009 р.) змінилася на зростання частки продажу цих товарів, яка у 2010 р. становила 58,4%, проте вже в 2011 р. відбулося суттєве її скорочення – до 37,7% (рис. 3).

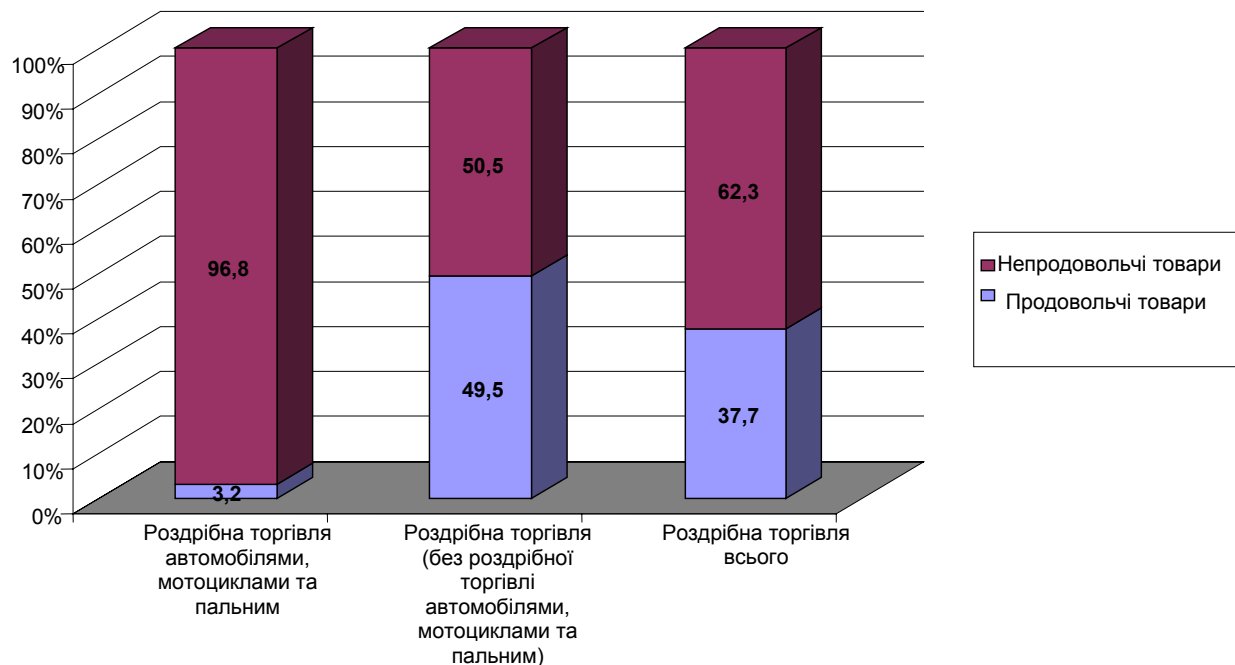

Рис. 3. Товарна структура роздрібно-товарообороту торгової мережі підприємств роздрібної торгівлі України у 2011 р. (Розраховано автором на основі даних державного підприємства "Інформаційно-аналітичне агентство" Державної служби статистики України)

Такі зміни у структурі роздрібно-товарообороту торгової мережі підприємств роздрібної торгівлі пояснюються досить суттєвим зростанням обсягів продажу непродовольчих товарів у підприємств роздрібної торгівлі автомобілями, мотоциклами та пальним у 2011 р. відносно 2010 р.

IV. Висновки

Підбиваючи підсумки проведеного дослідження, слід констатувати, що опосередкований вплив на розвиток товарообороту підприємств роздрібної торгівлі України (через платоспроможний попит населення на товари) його обсяг і структуру, внутрішньорічну динаміку здійснюють такі соціально-

демографічні фактори, як чисельність, склад, соціальна структура, міграція населення; грошові доходи й заощадження, задоволення потреб за рахунок власного господарства; побутові особливості, традиції, мода тощо. Можна стверджувати, що соціально-демографічні фактори виявляють суттєвий вплив на обсяги, структуру, динаміку та перспективи розвитку товарообороту підприємств роздрібної торгівлі.

Список використаної літератури

1. Височин І.В. Управління товарооборотом підприємств роздрібної торгівлі: монографія / І.В. Височин. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2012. – 544 с.

2. Гринів Б.В. Економічний аналіз торговельної діяльності : навч. посіб. / Б.В. Гринів. – К. : Центр учбов. л-ри, 2011. – 392 с.
3. Иванов Г.Г. Экономика торгового предприятия : учебник / Г.Г. Иванов. – М. : Академия, 2010. – 320 с.
4. Мазаракі А.А. Економіка торговельного підприємства : підруч. для вузів / А.А. Мазаракі, Н.М. Ушакова, Л.О. Лігоненко. – К. : Хрещатик, 1999. – 800 с.
5. Марцин В.С. Економіка торгівлі : підруч. / В.С. Марцин. – К. : Знання, 2006. – 402 с.
6. Статистичний щорічник України за 2011 рік : стат. зб. / за ред. О.Г. Осауленка. – К. : Август Трейд, 2012. – 559 с.
7. Экономика отрасли: торговля и общественное питание : учеб. пособ. / [Е.А. Карпенко и др.]. – М. : Альфа-М : ИНФРА-М, 2010. – 224 с.
8. Экономика предприятий торговли и общественного питания : учеб. пособ. / [Н.Р. Егорова, Т.И. Николаева, В.В. Тарасова и др. ; под ред. Т.И. Николаевой и Н.Р. Егоровой]. – 3-е изд., стер. – М. : КНОРУС, 2009. – 400 с.
9. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Стаття надійшла до редакції 01.03.2013.

Высочин И.В. Социально-демографические факторы развития товарооборота предприятий розничной торговли

В статье, исходя из приоритетности социально-демографических факторов в развитии товарооборота предприятий розничной торговли, исследовано их влияние на объемы последнего, его структуру и тенденции изменения.

Ключевые слова: розничний товарооборот на душу населення, розничний товарооборот в городских поселениях, розничний товарооборот в сельской местности, кластеризация регионов.

Vysochyn I. Socio-demographic factors of the development of retail enterprises' trade turnover

In the article, coming from priority of socially-demographic factors in development of commodity turnover of enterprises of retail business, their influence is investigational on the volumes of the last, to his structure and tendency of change.

Key words: retail trade turnover per capita, urban retail trade turnover, rural retail trade turnover, regional clustering.